

М.М. Капась-Романюк, асп. (м. Київ)

СИНХРОННИЙ І ДІАХРОННИЙ АСПЕКТИ У ДОСЛІДЖЕННІ СТІЙКИХ ДІЄСЛІВНИХ СПОЛУК

У статті обґрунтовано доцільність використання діахронного підходу до з'ясування природи стійких дієслівних сполук.

The article grounds reasonability of using the diachronic approach to the explanation of the verbal combinations research nature.

Проблему стійких дієслівних сполук (СДС) лінгвісти розглядають переважно з погляду синхронії. Зокрема, вони по-різному термінологічно визначають ці сполуки і досліджують їх різні аспекти: Н.О. Бойченко аналізує «стійкі дієслівні сполуки» за їх типологічними ознаками та експресивним потенціалом¹; Е.І. Єфремова – «дієслівно-іменні сполуки», які співвідносні з однокореневими дієсловами²; Р. Канза – «описові предикати» зі значенням стану людини³; В.А. Козьменко – «дієслівно-іменні фразеологічні звороти» з дієсловом ‘робити’⁴; В.О. Кузьменкова – «описові предикати» за їх типами⁵; Т.В. Ларіна – «стійкі дієслівно-іменні словосполучення» фазовості⁶; А.П. Мордвілко – «дієслівні описові вислови» у межах дієслівних фразеологічних зворотів⁷; Т.В. Назарова – «невільні дієслівно-субстантивні сполуки» (суб’єктні конструкції) на означення емоцій і емоційних переживань⁸; Ю.А. Сергєєв – «стійкі словесні комплекси» в семантичному та прагматичному аспектах⁹; Л.А. Уралова – «фразеоматичні сполуки» на рівні тих складників, які утворюють цю сполуку, та на рівні її семантики¹⁰; Л.В. Шубіна – «дієслівні перифрастичні звороти» з погляду їхніх семантичних і структурних властивостей¹¹; Н.Е. Шумейко – «дієслівно-іменні сполуки» у співвідношенні з двовидовими дієсловами¹² тощо. Невизначеність термінології пов’язана з тим, що мовознавці досі ще не до кінця з’ясували питання про місце СДС у системі мовних одиниць, адже більшість дослідників традиційно вводять СДС до складу фразеологізмів (В.М. Дерibas, В.А. Козьменко, А.П. Мордвілко, Л.В. Шубіна тощо),

а інші (М.М. Прокопович, В.О. Кузьменкова, Н.О. Бойченко, О.М. Лагузова та інші) – поза їх межі.

Незважаючи на активні пошуки дослідників, що зумовили появу зазначених вище розвідок на синхронному матеріалі, в українській лінгвістиці загалом досі ще не опрацьована проблема класифікації та функціонування стійких дієслівних сполук в історичному аспекті¹³ (проте діяхронна розвідка такого типу існує в російському мовознавстві, де репрезентовано структурно-семантичну та функціональну організацію «описових дієслівно-іменних зворотів» як особливих одиниць номінації в синхронно-діяхронному аспекті; зокрема, автор цієї праці аналізує зміни сполучуваності дієслів, які втратили конкретне лексичне значення до XVIII ст., наприкінці XIX – на початку XX ст.¹⁴). Адже уявлення лінгвістів без урахування історичного матеріалу є обмеженими, оскільки синхронна лінгвістика не дає змоги простежити історичну змінність окремо взятої сполуки або групи сполук, тобто не засвідчує динаміки. **Актуальність** дослідження визначається тим, що для цілісного уявлення про природу СДС необхідно залучати діяхронний аспект, який дозволяє виявляти закономірності їх зародження та формування, історичних змін від одного синхронного зрізу до іншого, тобто з'ясувати процеси розвитку (у просторовому і хронологічному планах) як окремих конструкцій, так і системи в цілому.

Мета статті – обґрунтувати важливість комплексного поєднання синхронного та діяхронного підходів до з'ясування природи стійких дієслівних сполук. Основне **завдання** полягає у виявленні специфіки дослідження СДС крізь призму не лише синхронного, а й діяхронного підходів.

До дослідження СДС у діяхронному аспекті важливо долучати порівняльно-історичний метод, головною метою якого є «відкриття законів, за якими розвивалися мови в минулому»¹⁵. Його основні прийоми зводяться до визначення генетичної належності мовних явищ, установлення системи відповідностей і відхилень на різних мовних рівнях, моделювання хронологічної і просторової локалізації мовних явищ тощо. У межах порівняльно-історичного методу важливим є прийом внутрішньої реконструкції, який базується на використанні даних тільки однієї мови, але ці етимологічні споріднені дані повинні співвідноситися як мовні елементи різної давності¹⁶.

Теоретичним принципом дослідження СДС в історії української мови є принцип історизму, оскільки він розглядає стійкі дієслівні сполуки як явище, що історично виникає, розвивається, занепадає чи успадковується, а також указує не стільки на системні взаємозв'язки, як у синхронній лінгвістиці, скільки на історичні зміни цих системних зв'язків (кожної з цих сполук і їх системи в цілому). Отже, діахронний підхід дозволяє виявити закономірності зародження та формування стійких дієслівних сполук, їх історичні зміни від одного синхронного зрізу до іншого (к. XVI ст., перша половина XVII, середина XVII та друга половина XVII ст.), тобто показати розвиток конструкцій у просторовому і хронологічному планах, а також спостерігати при цьому аналогічні зміни як окремих сполук, так і системи в цілому.

Лінгвісти наголошують на тому, що «історичний аспект ставить нові, специфічні вимоги до лінгвістичного аналізу, зумовлені необхідністю схарактеризувати основні лінії змін у структурі речення, типові для синтаксичної системи, починаючи від найдавніших свідчень і закінчуючи станом, який можна кваліфікувати як синхронний»¹⁷. «Труднощі інтерпретації синтаксичних явищ у плані історичного становлення зумовлюються кількома істотними причинами. Так, інтерпретація цілісних речень або синтаксичних відношень між окремими повнозначно-лексичними компонентами у межах внутрішньої структури може перебувати під впливом сучасних синтаксичних уявлень, які ґрунтуються на узагальненні характеристик речень, постійно відтворюваних і актуалізованих в актах спілкування. Сучасні синтаксичні конструкції, характерні для різноманітних з функціонального погляду форм писемної мови, як правило, мають свої кореляти у відповідним чином структурно й інтонаційно оформлюваних висловленнях усного мовлення. Цей важливий взаємозв'язок синтаксичних явищ значною мірою втрачений для текстів давньоруської і староукраїнської мов, які становлять основну джерельну базу висвітлення питань історичного синтаксису української мови». Історичний матеріал містить «репрезентативний синтаксичний матеріал, причому в багатьох випадках позначений цінними живомовними рисами, успадкованими сучасною українською мовою»¹⁸.

Для дослідження української літературної мови XVI–XVII ст. цікавими видаються теоретичні концепції історичного мовознавства, які вказують на загальні тенденції розвитку мови того часу, а також

з'ясовують специфіку мови окремих друкованих та рукописних пам'яток. Це зокрема студії О. Шахматова¹⁹, Л. Булаховського²⁰, В. Русанівського²¹, А. Бурячка²², М. Жовтобрюха²³, О. Мельничука²⁴, П. Житецького²⁵, В. Німчука²⁶, М. Мозера²⁷; дослідження пам'яток різних жанрів XVI – XVII ст. І. Огієнка²⁸, М. Худаша²⁹, Л. Деже³⁰, І. Чепіги³¹, Л. Полюги³², У. Добосевич³³ та ін. Ці теоретичні розвідки дозволяють зробити припущення, що на матеріалі староукраїнських пам'яток к. XVI – XVII ст. з різних територій України (Львівщина, Волинь, Житомирщина, Київщина, Полтавщина) можна дослідити також і специфіку структурно-семантичних моделей стійких дієслівних сполук, кореляції їх з однослівними еквівалентами, а також валентний потенціал дієслівних компонентів сполук.

Основний принцип добору пам'яток для аналізу полягає в тому, щоб джерела відбивали процеси формування літературної мови на живій основі. Окрім того, важливими є і такі принципи, як жанрово-стильова диференціація, хронологізація (рівномірне представлення текстів за синхронними зрізами) та ін. Виділення живомовних конструкцій передбачає їх відмежування від книжних конструкцій. Зіставно-типологічний аналіз народнорозмовних і книжних синтаксичних конструкцій є вирішальним для встановлення типу літературної мови та показу заступлення чи адаптації книжних структур. Таким чином, на основі живої мови можна простежити витоки та шляхи формування української літературної мови.

Староукраїнські пам'ятки к. XVI – XVII ст., зокрема ділового стилю³⁴, є особливо показовими з погляду відбиття взаємодії живої народної і книжної мов названого періоду, взаємодії, що відіграла вирішальну роль у процесі формування літературної мови на живій основі. Значення цієї джерелознавчої бази випливає з можливості простежити закономірності формування системи стійких дієслівних сполук у хронологічному плані (як послідовної зміни синхронних зрізів) та просторовому і стилістичному (за текстами різних жанрів і стилів з різних територій походження). Останнє положення вказує також на можливість розширити межі історико-лінгвістичного дослідження за рахунок використання методів синхронної лінгвістики.

Так, ділові тексти обрано тому, що, незважаючи на дотримання книжних зразків, живе мовлення проникало в них найповніше (ще за часів Київської Русі), виконуючи установку на зрозумілість. Серед пам'яток ділового письменства

найпоширенішими є численні актові книги – грамоти, актові книги земських, замкових урядів, різних судових інстанцій, гетьманські універсали, діловодство міських ратуш, документи коша Запорізької Січі, гетьманської, полкових і сотенних канцелярій, приватні листи³⁵.

Оскільки у синхронній лінгвістиці залишається не з'ясованим статус СДС у системі мови (чи є вони фразеологізмами, чи ні), то цікавими для аналізу названих сполук у діяхронії видаються думки Л. Костючук щодо історичної фразеології. Дослідниця наголошує на потребі поглибленого вивчення діяхронної фразеології передусім задля цілісного розуміння мовних процесів у синхронії³⁶; на її думку, лінгвіст, добираючи мовні факти за принципом повторюваності того чи іншого вислову, стикається з проблемою віднесення «до фразеології того, що не є нею»³⁷. Тому авторка використовує методiku суцільного вибору словосполучень певної синтаксичної сполучуваності та сполучувально-контекстний метод дослідження виокремлених сполук, що дозволяють їй відділити стійкі сполуки слів (фразеологічно стійкі або стійкі з інших причин) від вільних³⁸. Найважливішим завданням діяхронної фразеології вона вважає з'ясування можливості й умов фразеологізації окремих висловів, оскільки «фразеологізація зазвичай настає в тому випадку, коли відбуваються семантичні зміни в сполучуваності слів і постає цілісне значення»³⁹. Маючи на увазі давні писемні пам'ятки, дослідниця підкреслює: «Оскільки дослідник давнього матеріалу безпосередньо не відчуває невідповідності між спільним значенням виразу і “сумою” значень складових компонентів, то треба старанно аналізувати значення кожного компонента, їх взаємовідношення, враховувати синтаксичні зв'язки і весь контекст оповіді»⁴⁰. Так, у СДС фразеологізація настає без метафоризації, коли дієслово, поєднуючись з іменниками, семантично спустошується, передаючи лише зміст дієслівної дії, відношення, стану, а основне, конкретне значення виражається іменним компонентом.

На думку М.П. Кочергана, «динамічні процеси мови можна простежити, розглядаючи її в історичній перспективі»⁴¹, а синхронію дослідник визначає як «вивчення мови як системи в абстрагуванні від її змін і часового чинника»⁴². Дослідник зазначає, що «переважна більшість мовних змін починається з варіювання. У мові на кожному історичному етапі поряд зі старими елементами існують їх нові варіанти...»⁴³; «нові варіанти конкурують зі старими і з часом замінюють їх. Постійне варіювання як у плані вираження, так і в

плані змісту – це спосіб існування мови як живої, функціональної комунікативної системи. Саме через те навіть за суто синхронічного підходу в дослідженні мовної системи необхідно виявити в ній сталі й змінні, статичні й динамічні, сильні і слабкі, продуктивні й непродуктивні ланки, те, що втрачається, і те, що зароджується, тобто визначити тенденції розвитку цієї системи»⁴⁴.

Загалом словниковий склад мови перебуває у стані постійних змін, проте у певних історичних умовах, на синхронному зрізі, він сприймається як системно організоване ціле, в якому можна простежити ті зв'язки, що забезпечують його функціонування. Тому в межах певного періоду необхідно давати повний опис засвідченого пам'ятками словникового складу мови, а зіставлення різних синхронних зрізів дозволяє простежити появу нових порівняно з попередніми етапами компонентів, редукцію інших, виявити істотні зміни в перегрупованні лексичної системи. Проте таке «послідовне застосування прийому синхронних зрізів пов'язане з небезпекою повторного опису тих компонентів лексичної системи, які не зазнають помітних змін протягом тривалого часу існування мови. Відмова ж від їх характеристики збіднює загальну картину розвитку мови»⁴⁵. Наведена думка стосується і СДС, оскільки їх вивчення теж необхідно здійснювати крізь призму синхронного та діахронного підходів, які взаємно доповнюють один одного.

Традиційно діахронний підхід ніби спрямовує істориків мови на атомарне бачення одиниць, їх груп, тобто дозволяє простежити якимось чином від найдавніших часів до сьогодення, а синхронний підхід пропонує системне бачення, зокрема дозволяє глибше зрозуміти системні мовні зв'язки. Отже, поєднання названих підходів при дослідженні СДС дозволяє глибше висвітлити сутність цих одиниць, простежити їхню еволюцію, а також показати історію СДС у їх системних зв'язках. Усе це сприяє поглибленню теорії СДС.

¹Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: Дис... канд. філол. наук. – К., 2001. – 239 с.; ²Ефремова Э.И. Глагольно-именные сочетания, соотносимые с однокоренными глаголами (грамматический и стилиевой аспекты): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Горький, 1974. – 20 с.; ³Канза Р. Описательный способ выражения семантического предиката в современном русском языке (предикат со значением состояния человека): Автореф. дис... канд. філол. наук. – М., 1991. – 15 с.; ⁴Козьменко В.А. Глагольно-именные фразеологические обороты в современном русском литературном языке (Обороты с глаголом *делать*): Автореф. дис... канд. філол. наук. –

Харьков, 1955. – 19 с.; ⁵Кузьменкова В.А. Типология описательных предикатов и их аналогов в современном русском языке: Автореф. дисс... канд. філол. наук. – М., 2000. – 22 с.; ⁶Ларина Т.В. Устойчивые глагольно-именные словосочетания, выражающие фазовые значения: Автореф. дисс... канд. філол. наук. – М., 1990. – 16 с.; ⁷Мордвилко А.П. Очерки по русской фразеологии (именные и глагольные фразеологические обороты). – М.: Просвещение, 1964. – 132 с.; ⁸Назарова Т.В. Несвободные глагольно-субстантивные сочетания, обозначающие процессы чувствования в русском литературном языке (субъективные конструкции): Автореф. дисс... канд. філол. наук. – М., 1980. – 16 с.; ⁹Сергеев Ю.А. Семантический и прагматический аспекты функционирования устойчивых словесных комплексов в речи: Автореф. дисс... канд. філол. наук. – К., 1987. – 16 с.; ¹⁰Уралова Л.А. Опыт исследования устойчивости фразеоматических сочетаний. (На материале глагольных сочетаний типа V + N в современном английском языке): Автореф. дисс... канд. філол. наук. – М., 1979. – 24 с.; ¹¹Шубина Л.В. Глагольные перифрастические обороты в современном русском языке: Автореф. дисс... канд. філол. наук. – М., 1973. – 22 с.; ¹²Шумейко Н.Е. Структурно-семантическая характеристика глагольно-именных сочетаний, соотносительных с двувидовыми глаголами в русском языке: Автореф. дисс... канд. філол. наук. – К., 1989. – 15 с.; ¹³Капась-Романюк М. Описові предикати у староукраїнській літературній мові XVI ст. (на матеріалі пам'яток «Волинських грамот») // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 16. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 52-58; Капась-Романюк М. Структурно-семантична специфіка описових предикатів староукраїнської ділової писемності (на матеріалі «Актив Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.») // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 25. – Ч. 2. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – С. 18-25; Капась-Романюк М. Типологія описових предикатів у староукраїнській діловій мові кінця XVI – XVII ст. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 17. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 49-63; ¹⁴Лагузова Е.Н. Описательный глагольно-именной оборот как единица номинации: Дисс... д-ра філол. наук. – М., 2003. – 370 с.; ¹⁵Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 363; ¹⁶Там само. – С. 363-364; ¹⁷Історія української мови: Синтаксис / Г.П.Арполенко, А.П.Грищенко, В.В.Німчук та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 6; ¹⁸Там само. – С. 7; ¹⁹Шахматов Ол. Короткий нарис історії української мови // Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та христоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI – XVIII вв. – К.: Друкарня Української Академії Наук, 1924. – С. 5-86; ²⁰Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 2.: Українська мова. – 631 с.;

²¹Русанівський В.М. Слов'янські міжмовні зв'язки і формування функціональних стилів української літературної мови XVI – XVII ст. – К.: Наук. думка, 1973. – 28 с.; Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.; ²²Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. – К., 1983. – 248 с.; ²³Жовтобрюх М.А. Елементи мовознавства та відомості з історії української мови. – К., 1941. – 55 с.; Історична граматики української мови / М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волюх, С.П. Самійленко та ін. – К.: Вища шк., 1980. – 318 с.; ²⁴Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.; ²⁵Житецький П.Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. // Житецький П.Г. Вибрані праці: Філологія. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 20-138; ²⁶Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К., 1992. – 416 с.; ²⁷Мозер М. Причинки до історії української мови / За заг. ред. С. Вакуленка. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2008. – 832 с.; ²⁸Огієнко І. Українська літературна мова 16-го ст. і український Крехівський Апостол. – Варшава, 1930. – Ч. 1. – 520 с.; Ч. 2. – 192 с.; ²⁹Худаш М.Л. Лексика українських ділових документів к. XVI – п. XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства). – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1961. – 164 с.; ³⁰Дже Ласло. Украинская лексика середины XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ). – Дебрецен: Б.В., 1985. – 525 с.; ³¹Чепіга І.П. “Ключ розуміння” Іоанникія Галятовського – видатна пам'ятка української мови XVII ст. // Галятовський Іоанникій. Ключ розуміння / Підгот. до видання І.П.Чепіга. – К.: Наук. Думка, 1985. – 442 с.; Чепіга І.П. Народнорозмовні елементи в мові українських ділових текстів XVI – першої половини XVII ст. // Мовознавство. – 1992. – № 6. – С. 3-11; Чепіга І. Співвідношення літературно-писемного й народнорозмовного джерел у перших українських драматичних текстах (кінець XVI – XVII ст.) // Українська мова, 2002, № 3. – С. 23-38; Чепіга І.П. Лексика полтавських актів XVII – першої половини XVIII ст. // Слово і доля: Зб. на пошану Уляни Єдлінської. – Львів, 2005. – С. 59-64; Чепіга І.П. Особливості ділових пам'яток XVII – XVIII ст. Лівобережжя // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 313-316; ³²Полюга Л.М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 1991. – 236 с.; ³³Добосевич У.Б. Мова і стиль рукописних Учительних євангелій кінця XVI – початку XVII ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Львів, 1997. – 17 с.; ³⁴Актова книга Житомирського міського уряду к. XVI ст. (1582-1588) / Підгот. М.К. Бойчук. – К.: Наук. думка, 1965. – 191 с.; Актова книга Житомирського гродського уряду 1605 року // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: Зб. актових док. [Підгот. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін.]. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 24-112; Актова книга Житомирського гродського уряду 1609 року // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: Зб. актових док. [Підгот.

В.В. Німчук, В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін.]. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 113-179; Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / Підгот. до вид. А.М. Матвієнко, В.М. Мойсієнко. – Житомир, 2002; Актова книга Житомирського гродського уряду 1649-1650 рр. // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: Зб. актових док. [Підгот. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін.]. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 180-219; Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко; відпов. ред. В.В. Німчук. – Житомир, 2004; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века / Ред. и примеч. В.Л. Модзалевского; Изд. Полтавской губ. ученой архивной комиссии. – Вып. 1: Справы поточные 1664-1671 годов. – Чернигов: Тип. губ. земства, 1912. – 216 с.; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века / Ред. и примеч. В.Л. Модзалевского; Изд. Полтавской губ. ученой архивной комиссии. – Вып. 3: Справы вечистые 1672-1680 годов. – Чернигов: Тип. губ. земства, 1914. – 124 с.; Акти села Одрехови. [Прикарпаття. Пам'ятки української ділової писемності XVI – XVII ст.]. – К.: Наук. думка, 1970. – 260 с.; Акти о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI-XVII в.в. // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII. – Т. 3. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1909. – 738 с.; Акти об украинской администрации XVI – XVII вв. // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для раз бора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII. – Т. 5. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1907; Акти об экономических и юридических отношениях в XVI – XVII в. (1498-1795) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для раз бора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VI. – Т. 1. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1876. – 614 с.; Акти о заселении Юго-Западной России (1386-1700) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VII. – Т. 1. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1886. – 646 с.; Акти о козаках (1500-1648) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для раз бора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. III. – Т. 1. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1863. – 433 с.; Акти, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для раз бора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. III. – Т. 4. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1914. – 998 с.;

Акты о происхождении шляхетских родов юго-западной России // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. IV. – Т. I. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1867. – 460 с.; Акты, относящиеся к делу о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату: 1620-1694 гг. // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 5. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1872. – 488 с.; Акты, относящиеся к истории Галицко-русской православной церкви (1423-1714 гг.) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 10. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1904. – 967 с.; Акты, относящиеся к истории Львовского ставропигиального братства // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 11. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1904. – 772 с.; Акты, относящиеся к истории Львовского ставропигиального братства (продолжение) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 12. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1904.; Акты, относящиеся к истории православной церкви в Югозападной России // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 1. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1859. – 554 с.; Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322-1648) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. 6. – К.: Тип. унив. св. Владимира Акц. о-ва... Н.Т. Корчак-Новицкого, 1884. – 938 с.; ³⁵Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.Б. Бажана, 2000. – С. 419; ³⁶Костючук Л. Цельность и фразеологизация словосочетаний // Активные процессы в области русской фразеологии: Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново: ИвГУ, 1984. – С. 57-68; ³⁷Там само. – С. 58; ³⁸Там само. – С. 59; ³⁹Там само. – С. 59; ⁴⁰Там само. – С. 67; ⁴¹Кочерган М.П. Знач. праця. – С. 333; ⁴²Там само. – С. 334; ⁴³Там само. – С. 335; ⁴⁴Там само. – С. 336; ⁴⁵Історія української мови: Лексика і фразеологія / В.М. Русанівський, В.Л. Карпова, В.В. Німчук, І.П. Чепіга. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 10.